

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 50
Sayfa/Page: 279-294
ISSN: 1302-6879

Tür Kuramı Bağlamında Yeraltı Edebiyatına Bir Bakış* An Overview of Underground Literature in the Context of Genre Theory

• Fethi DEMİR*

* Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Eğitimi Bölümü, Van/Türkiye.
Associate Professor. Van Yüzüncü Yıl
University, Faculty of Education,
Department of Education of Turkish
Language and Literary, Van /Turkey.
mfethi_demir@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-1885-0460

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

11/12/2020

Kabul Tarihi / Date Accepted:

14/12/2020

Yayın Tarihi / Date Published:

31/12/2020

Atf: Demir, F. (2020). Tür Kuramı
Bağlamında Yeraltı Edebiyatına Bir Bakış.
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Dergisi, 50, 279-294

Citation: Demir, F. (2020). An Overview
of Underground Literature in The Context
of Genre Theory, Van Yüzüncü Yıl
University the Journal of Social Sciences
Institute, 50, 279-294

Öz

Edebi türler; belirli sabit formların, içeriklerin ve üslupların donuk bir biçimde yer aldığı statik kalıplar değildir. Neredeyse her yeni metinle farklılaşır, değişir ve gelişir. Hatta bir türdeki herhangi bir metin, nadiren türün karakteristik özelliklerinin tümüne sahiptir. Bu durum Yeraltı edebiyatı için de geçerlidir. Nitekim içinde yaşadığımız çağın başat edebiyat eğilimlerinden / akımlarından / türlerinden biri haline gelen Yeraltı edebiyatının kökleri insanlığın ilk edebi üretimlerine dayanmaktadır. Mitolojik, dini ve geleneksel anlatılarda arkaik örneklerine rastladığımız Yeraltı edebiyatı; süreç içerisinde pikaresk, gotik, kara edebiyat, marjinal edebiyat, kanon dışı edebiyat, anarşist edebiyat, transgresif edebiyat gibi adlarla nitelenir. Hemen hepsi birbiriyle ilintili olan bu türler, birtakım içerik ve biçim farklılıkları taşımakla birlikte kanonik edebiyata karşı muhalif bir anlatı formu olma noktasında birleşir. Günümüzde ise postmodern, küresel, polisiye, distopya, politik, psikolojik, siberpunk ve erotik edebiyat gibi türlerle/eğilimlerle ilişkilenerek yeni bir boyut kazanır. Tüm bunlar Yeraltı edebiyatı bağlamında sürdürülen tartışmaları daha da girift bir hale getirir. İşte bu makalede, Yeraltı edebiyatının bir tür olarak ortaya çıkışı, tarihî gelişim süreci ve günümüzdeki panoraması tür kuramı bağlamında tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Yeraltı edebiyatı, yeraltı edebiyatının tarihî gelişimi, edebi türler, edebiyat akımları.

*Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi BAP Başkanlığı tarafından desteklenen SBA-2016-5104 proje kodlu Türkiye'de Yeraltı Edebiyatı başlıklı proje kapsamında üretilmiştir.

Abstract

Literary genres are not static patterns in which certain fixed forms, contents, and styles are dull. They differ, change and evolve with almost every new text. Any text belonging to a genre rarely has all of the characteristic features of the genre. This also applies to underground literature. As a matter of fact, avant-garde examples of underground literature, which has become one of the dominant literary trends/currents/genres of the age in which we live, are based on the first literary productions of humanity. Underground literature, which we find archaic examples in mythological, religious and traditional narratives, is characterized by names such as picaresque, gothic, marginal literature, non-canon literature, anarchist literature, transgressive literature. These interrelated genres have a common point of being a narrative form opposing canonical literature, although they have some differences in content and form. Underground literature has recently gained a new dimension by associating with genres/trends such as postmodern, global, police, dystopian, political, psychological, cyberpunk and erotic literature. All these facts further complicate underground literature, a very controversial genre. In this article, the emergence of underground literature as a genre, its historical development process and its current panorama will be discussed in the context of genre theory.

Keywords: Underground literature, historical development of underground literature, literary genres, literary movements.

Giriş

Sanatın her alanında olduğu gibi edebiyat biliminin temel araştırma sahalarından biri de tür konusudur. Zira insanlığın edebiyat üretiminin tarihi aynı zamanda edebiyat teorisi üretiminin de tarihidir. Antik çağdan modern topluma, tarım toplumundan enformasyon çağına, folklorik yerel kültürlerden, postmodern küresel atmosferin multikültürel dünyasına kadar çok geniş bir uzam boyunca insanlar bir taraftan şiirler, destanlar, tiyatrolar, romanlar, öyküler vb. türlerden sözlü/yazılı eserler ürettiler. Öte yandan bu ürettikleri eserlerin yapısını, özelliklerini, diğerlerinden ayrılan vasıflarının neler olduğunu saptamaya çalıştılar. Özcesi tür kuramı etrafında sürdürülen bu çabalar; edebi türlerin içerik ve biçim özelliklerini, yapı unsurlarını, diğer disiplinlerle olan ilişkisini, üretildiği toplumsal atmosferi de göz önünde bulundurarak tipikliğini somutlamayı amaçladılar. Genel anlamda bu çalışmaları, edebiyatın ve sanatın yapısal boyutuna yönelik uğraşlar olarak değerlendirebiliriz. Burada klasik anlamda, daha çok iki temel anlayışın öne çıktığını söyleyebiliriz. İlki edebi türlerin tarihî gelişim sürecini retrospektif bir yaklaşımla anlamlandırarak işlevselliğine vurgu yapmayı, diğeri ise sistematik yönlerini odağa alarak onları oluşturan “edebilik” yasalarını saptamayı amaçlar. Birinci eğilim, tür kuramını artzamanlı, sürekli gelişen ve dönüşen, hemen her

eserde farklılaşan amorf ve esnek yapısı olan bir kavram biçiminde niteler. İkincisi ise daha çok yapısalıcılıktan, Saussure'ün “özgünlüğü tarihsel gelişimden bağımsız olarak, zamanın belirli bir anında ele alınan” (Kıran, Eziler Kıran 2010: 24) eşzamanlı teorisine dayanan ve edebi türleri; içerik, biçim, üslup gibi birtakım kriterleri saptanabilen, niteliksel ve niceliksel açıdan veri analizleri yapılabilen bilimsel kipler/formlar olarak tanımlar. Bu iki eğilime, küreselleşme sonrası dönemde öne çıkan ve edebiyat teorisi çalışmalarını kültürel çalışmaların bir parçası gibi konumlandıran bir üçüncü anlayışı da dâhil etmek gerekir. Bu yaklaşıma göre edebiyat çalışmaları, kendi öznesini hayatın içerisinden çıkarmaya çalışırken kültürel çalışmalar da gündelik olanın kuramsal ve akademik bir eleştiriyiyle tanışması için uğraşır. (Easthope, 2019: 231) Böylece bir kesişim noktası yakalayan edebiyat çalışmaları ile kültürel çalışmalarının ortaklığından, edebi türlerin iç sistematiğine dikkat çeken yapısalcı görüşle; onları var eden toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik bağlamı önceleyen işlevselci görüşün (Moretti, 2018: 161) sentezine ulaşılır. Bu bağlamda Yeraltı edebiyatının tür kuramı açısından değerlendirmesine geçmeden önce yukarıda genel bir tasnifini yapmaya çalıştığımız edebiyatta ve sanatta tür mevzuuna daha yakından bakmakta fayda var.

Edebiyatı, yansıtma kuramının verilerine bağlı olarak açıklayan birinci teoriye göre edebiyat, mimesise ve diegesise yani taklit etmeye ve anlatmaya dayalı bir sanattır. Bu nedenle yansıttığı toplumun kültürel, sosyal, ekonomik ve politik atmosferinden bağımsız düşünülemez. Edebî türler de bu bağlamda, belirli sabit formların, içeriklerin ve üslupların donuk bir biçimde yer aldığı statik kalıplar değildir. Neredeyse her yeni metinle farklılaşır, değişir ve gelişirler. (Özata Dirlıkyapan 2018: 7)* Hatta bir türdeki herhangi bir metin, nadiren türün karakteristik özelliklerinin tümüne sahiptir. Yine bu anlayışa göre edebî türler için belirli kriterler saptamak, özellikle içerik unsurlarından hareketle edebi metinleri bir türe dâhil etmek yanlıştır. Edebî türler durağan süreçler olmadığı için toplumsal yapıya koşut olarak dönüşür, toplumsal yapının kompleks yapısına benzer bir görünüm kazanır. Nitekim modern sonrası dönemde karmaşıklaşan, girift bir hal alan toplumsal doku neticesinde edebî türler de amorfleşir, aralarındaki farklar muğlaklaşır ve ortaya melez, hibrit ve eklektik türler çıkar. Özcesi bu anlayışa göre türler, mantıksal sınıflar değil,

* Ayrıntılı bilgi için bkz. (Edebiyatta, Sinemada, Televizyonda Tür Kuramı Temel Metinler, Ed. Jale Özata Dirlıkyapan, Doğu Batı Yayınları, Ankara: 2018. Bu eserde konuyla ilgili 12 makale Türkçeye çevrilmiştir. Bu makalelerde, Dünya'nın değişik ülkelerindeki akademisyenler ve araştırmacılar, tür kuramını farklı yönleriyle tartışır, edebiyat, sinema ve televizyon dünyasındaki izdüşümlerini irdelerler.)

tarihsel aileler ya da gruplardır. Bu nedenle indirgenemez veya tanımlanamaz, ancak sadece tarihsel olarak belirlenir, sınırlandırılır ve açıklanırlar.” (Özata Dirlikyapan 2018: 56) Edebiyatla tür kuramını eşsüremlili bir yaklaşımla inceleyen yapısalci kurama göre ise türler, belirli yasaları saptanabilen, edebi metinlerin buluşma noktasını oluşturan ana figürlerdir. Roman Jakobson’un ifadesiyle “edebiyatın konusu edebiyat değil, edebiliktir” nosyonundan hareketle aynı türde yazılmış metinlerin tematik, retorik ve biçimsel ortaklıklarını tespit etmek, o türün genel çerçevesini oluşturur. Örneğin Vladimir Propp’un Rus masallarında saptadığı ortak işlevler, masal türünün genel yapısı hakkında somut bir çerçeve oluşturur.

Edebiyatla, sinemada ve televizyonda tür meselesi, dijital ilişkilerin egemen olduğu günümüzün küresel kapitalist çağında, başka bir boyuta ulaşmıştır. Burada, tür teorisi bağlamında yukarıda tarif ettiğimiz “yapısal bir sistemin işlevsel çözümlemesine dayalı sentezci anlayışın” bu dönemin başat eğilimi olduğunu unutmamak lazım. Yine küresel kapitalizmin egemen olduğu bu postmodern çağda, yapısökümcülüğün etkisiyle edebi türlerin yapısal bütünlüklerini bozma, parçalara ayırma, deforme etme yaklaşımı da edebiyat ve sanat teorisi çalışmalarına egemen olan bir diğer anlayıştır. Bu anlayışla edebi türler parçalanır; pastiş, palimpsest, ironi gibi yöntemlerle yeniden üretilir. Metinlerarasılıktan beslenen oyunsuluğa ve üstkurmacaya dayalı eklettik, çokkatmanlı, karnavalesk yeni amorf türler ortaya çıkar ki bunlar çoğu zaman alışlageldik türlerin parodisinden başka bir şey değildir. Birçok sanatçının/eserinin klasik anlamdaki türleri karikatürleştirdikleri, deforme ettikleri ve böylece aslında ne kadar eser varsa hatta ne kadar okur varsa o kadar tür vardır gibi bir durumun oluştuğunu eklemek gerekir. Neticede oluşan bu kaotik durumu, farklılaşan algıları, beklentileri ve tanımları tasnif etmek için tür kuramına yine de ihtiyaç vardır. Çünkü bu kez de okurun eserler konusundaki tür bilgisinin eksikliği ya da belirsizliği, bu eserlere karşı olan ilgiyi, dolayısıyla da tüketimi azaltmaktadır. Bu bağlamda türlerin bir eserler külliyatı olmanın ötesine geçerek okuyucunun/izleyicinin beklentisini manipüle eden, yönlendiren eserin tüketimini arttıran bir reklam aracına dönüşmesi kaçınılmazdır.

Neticede edebiyatla tür meselesi, Aristoteles’ten bu yana tartışılan edebiyatın ve sanatın ana konularından biridir. Tarih boyunca birçok filozof, kuramcı, edebiyat araştırmacısı ve edebiyatçı türleri tanımlamak, kriterlerini saptamak, diğer türlerle farklarını ve ortaklıklarını göstermek, kimi zaman retrospektif bir yaklaşımla tarihi gelişim sürecini anlatmak kimi zaman da eşsüremlili bir yaklaşımla tarihten, yazardan ve toplumdaki soyutlayarak bir deney nesnesi gibi

yapısal özelliklerini tespit etmek için çabalamıştır. Tüm bu çabalar günümüzdeki edebiyat çalışmalarının ana sorunsallarından birini teşkil etmektedir. Bu durum Yeraltı edebiyatı için de geçerlidir. Yeraltı edebiyatının tarihini elbette, insanlığın ilk edebi üretimlerine kadar uzatabiliriz. Hatta denilebilir ki bir edebiyat kanonunun oluşmasına paralel olarak bir karşı kanon, bir anti kanon da oluşmaya başlar. Öte yandan bugünkü anlamda konuştuğumuz Yeraltı edebiyatı, kentleşme, modernleşme ve bireyselleşme gibi olguların etrafında gelişen modern bir türdür. Yeraltı edebiyatının doğuşu; her ne kadar bu türde eser veren yazarların birçoğu kendini türün içinde görmese de- bireyin iletişimsizliğinin, yabancılaşmasının, müesses nizamın cenderesi içinde örselenmesinin, hayallerini ve umutlarını yitirmesinin ve bu kısırılmışlık durumuna başkaldırmak, tersyüz etmek, tüm kurumlarını yıkmak arzusunun sonucudur. Yeraltı edebiyatı, “karşı çıkılan, ifade edilmek istenen sıra dışı şeylerin yüksek ve alışılmadık bir ses tonuyla söylenmiş hali olarak” (Şahiner, 2007:38) belirli marjinal grupların üretimleri biçiminde ve genellikle fanzinler, forumlar biçiminde kendini gösterir. Yaşamın bu aykırı sularında boy veren Yeraltı edebiyatı, zamanla büyük bir dönüşüm geçirir. Nitekim kimi Yeraltı edebiyatı ürünleri “yerüstüne çıkarken” onların yerini yeni eserler ve yazarlar alır. Hatta ilginç bir biçimde kitle edebiyatının, popüler kültürün etkisinde popüler bir Yeraltı edebiyatından da söz edilebilir. Son tahlilde Yeraltı edebiyatının, postmodern, küresel, polisiye, distopya, politik, psikolojik, siberpunk ve erotik edebiyat gibi türlerle/eğilimlerle ilişkilenerken ilk örneklerinden oldukça farklı bir noktaya evirildiği de unutulmamalıdır.

Tür Teorisi Bağlamında Yeraltı Edebiyatı

Yeraltı edebiyatının tür olarak ortaya çıkışı, modern sonrası döneme rastlamakla birlikte, yukarıda da belirtildiği gibi arkaik kökleri insanlığın ilk edebi üretimlerine, mitolojik ve epik anlatılarına kadar götürülebilecek bir edebiyat türüdür. Büyük oranda bir tavır ve biçim olarak varlığını çağlar boyunca sürdürmüştür. Modern anlamda bir Yeraltı edebiyatından söz edebilmek içinse 20. yüzyılın son çeyreğini işaret etmek gerekir. Başlarda kara edebiyat, aykırı edebiyat, müstehcen edebiyat, muzır edebiyat, kara anlatı, marjinal edebiyat, sokak edebiyatı, kötücül edebiyat vb. isimlerle anılan Yeraltı edebiyatı, özellikle Batı dünyasında teknoloji, yabancılaşma ve postfordist kapitalizmin etkileriyle gelişen karşı kültür akımlarının edebiyatı etkilemesi neticesinde 19. yüzyılın sonlarında doğmuştur. (Gökalp Alpaslan 2009: 20-22) Bu bağlamda bir tür olarak kabul edilmesinden çok öncelere dayanan arketipsel ve tarihî bir arka plana sahiptir.

Mitolojilerdeki yeraltı tanrılarında lanetlenen toplumlara; katledilen, hapsedilen, çarpmaya gerilen, kuyulara atılan, sürgün edilen peygamberlerden derisi yüzülen, aforoz edilen, giyotinle başı kesilen düşünürlere, dervişlere, bilim insanlarına ve muhaliflere kadar geniş bir uzam içerisinde aykırı söylemler, itirazlar, protestolar varlığını sanatta ve edebiyatta da göstermiştir. Bir bakıma “hangi ülkede, hangi çağda olursa olsun ‘ana akım’ın ve popüler edebiyatın dışında kalmayı tercih eden, popüler edebiyatın jargonuyla konuşmayan ve hayatın ana damarlarında değil, altta akan kılcal damarlarından beslenen bir edebiyat türü” (Öktem 2013: 4) hep olagelmıştır. Metaforik bir ifadeyle “mağara duvarına çizilen ilk aykırı çizikten”, “mağara duvarına yazılan ilk aykırı ifadeden” beri Yeraltı edebiyatı da vardır.

Yeraltı edebiyatı, öncelikle bir tür olmadan önce bir süreç/durum (hâl) olarak nitelenebilir. Nitekim genel anlamda kanon dışı bir söylem içeren, yenilikçi, avangart hemen her eserin ya da yazarın yolu Yeraltı edebiyatıyla bir biçimde çakışmıştır. Çünkü bu özellikleri barındıran hemen her eser, belirli bir süreliğine de olsa Yeraltı edebiyatı olarak kabul görmüş, bir başka ifadeyle bir müddet “yeraltı durumunda” kalmıştır. Öte yandan bir eserin ya da yazarın “yeraltı olma durumu” çağa, koşullara, kültürel paradigmaya, sosyopolitik yapıya ve toplumsal iklime göre değişiklik arz eder. Yani edebiyat eserlerinin, edebiyatçıların, avangart akımların, türlerin veya üslupların “yeraltında geçirdikleri süre”, onların kanonik edebiyata karşı koyabilme, direnebilme sürelerini gösterir ki bu da bir eserin “ne kadar yeraltı olduğunun” göstergesidir, aynı zamanda. Zaten, edebiyat ve sanat akımlarının hemen hepsi, yerleşik kalıplara, edebi kanona karşı bir itiraz olarak filizlenmiş, bu anlayış doğrultusunda edebiyat üretmiş, alternatif poetik söylemler geliştirmeye çalışmıştır. Kuşkusuz bu avangart yönelimlerin hemen hepsi başlarda yadırganmış, edebi ve estetik olmamakla suçlanmış, sansürlenmiş hatta yasaklanmıştır. Süreç içerisinde rüştünü ispatlayan, değişen toplumsal, ekonomik ve kültürel ilişkilerle birlikte “yerüstüne” çıkan bu eserler, ortalama okurun ilgisini çekmiş hatta yeni kanonun içinde yer alarak kendisinden sonraki eserlerin “Yeraltı olarak nitelenmesine vesile olmuştur. (Demir 2018: 111) Yani bir eserin “yeraltı olması”, öncelikle içinde yaşanılan dönemin değer yargılarıyla ilgili bir durumdur. Örneğin Antik Yunan’da, Platon *Devlet* adlı eserinde; şiir ve tiyatro başta olmak üzere genel anlamda sanatı, gereksiz ve zararlı olarak kabul eder ve bir bakıma kurumsal olarak sanatı ve edebiyatı “yeraltına” göndermeye çalışır. Toplumsal hayatta, ideal yaşamın manifestosunda edebiyata ve sanata yer vermez. Ortaçağ’da ise kilise merkezli ortaya çıkan skolastik düşünce ve yaşam anlayışı, birçok edebiyat ve sanat eserini, ,

gayriahlaki olarak yaftalayıp sansürler, bu tür eserleri yazarları en ağır bir biçimde cezalandırır. Benzer yaklaşımlara daha sonraki dönemlerde de rastlamak mümkündür. Örneğin Fransız ihtilaliyle güçlenen romantizm, klasisizmin aristokrasiye, ölçüye ve akla dayanan seçkinci tavrını ters yüz etmesine rağmen başlarda bir yeraltı akımı gibi filizlenip sonrasında kendini kabul ettirip bir ana akıma dönüşmüştür. Yine modern sonrası sanat akımları, önceleri marjinal ve yeraltı olarak değerlendirilir. Sürrealizm, dadaizm, fütürizm, ekspresyonizm, kübizm, egzistansiyalizm vb. akımlar da yerleşik sanat ve edebiyat kurumları tarafından çoğu zaman aykırı ve sapkın olarak görülmüş ve bu akımlar kendilerini edebiyat ve sanat camiasına kabul ettirebilmek için epeyce mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Yeraltı edebiyatının bir türe dönüşmesi, yukarıdaki sürecin/durumun (hâl) sürekliliği, kalıcılaşması ve nihayetinde karakteristik bir kimlik ve etiket vasfı kazanmasıyla mümkündür. Başka bir ifadeyle ancak, “yerüstüne çıkmaya ayak direyen”, “yeraltı olma halini”, yüzyıllar boyunca sürdüren eserler üzerinden Yeraltı edebiyatı bir tür olarak değerlendirilebilir. Yeraltı edebiyatı, tür olarak “yeraltı olma hâlini” hem geçmişe hem yazıldığı döneme hem de geleceğe yönelik genişleyen ve derinleşen bir düzlemde sürdürebilme gücüyle anlaşılabilir. Öte yandan küresel kapitalist pazarın belirlediği günümüz yayıncılık dünyasında, Yeraltı edebiyatının da paradoksal bir biçimde kodlandığını da eklemek gerekir. Bir taraftan yüzyıllar boyunca kendi varlığını, ana akımın dışında kalarak, muhalefet ederek koruyan “hakiki bir Yeraltı edebiyatı” ile kitap endüstrisinin satış potansiyelini göz önünde bulundurarak kategorize etmeye çalıştığı, raflar ayırdığı, kataloglar hazırladığı daha sistem içi sayılabilecek “popüler Yeraltı edebiyatı” türün iki değişik tarzı olarak varlığını sürdürmektedir.

Yeraltı edebiyatının güncel durumunu tartışmadan önce hangi formlar/türler içerisinde kendine yer bulduğuna, günümüze uzanan süreç boyunca nasıl bir dönüşüm gösterdiğine de değinmek gerek. Öncelikle bireyin hikâyesini odağına alan, aristokrasiyi, geleneği, toplumsal, dini ve ahlaki değer yargılarına karşı özgürlüğü, eşitliği, adaleti savunan burjuva döneminin anlatısı olarak ortaya çıkan roman türü, yeraltı sayılabilecek birtakım özellikler içerir. Fransız Devriminin ortaya attığı eşitlik, adalet, özgürlük gibi kavramların sıkı bir taşıyıcısı olan roman, ilk başlarda; Yeraltı edebiyatının “bütün her şeyi, herkesi, kutsal dokunulmaz olanı reddeden, var olana, kurulu düzene, normlara ve normal olana karşı başkaldıran” (Türkeş 2013: 37) karakterinden önemli izler taşır. Daha iddialı bir ifadeyle birçok yeni edebiyat türü gibi roman da yeraltında doğmuş, sonrasında bazı türleri yerüstüne

çıkarken bazıları inatla yeraltında kalmaya devam etmiş modern edebiyatın başat anlatı türü/formu olarak değerlendirilebilir. Nitekim Fransız ihtilalinden sonra daha çok İngiltere’de güçlenen Gotik romanda iktidar karşıtı muhalif bir söylemin bulunduğunu ileri süren kimi araştırmacılar Yeraltı edebiyatını bu türle başlatırlar. (Kahraman, 2005: 9) Yine “İspanyol edebiyatının en özgün anlatılarından birisi olan pikaro romanları; dilenciler, dolandırıcılar, namussuzlar, sabıkalılar ve her türlü toplum dışı yaşayanların” (Bolat 2013: 28) hayatlarını anlatarak Yeraltı edebiyatına kaynaklık eder. İspanya’da 17. yüzyıldaki ekonomik, ahlaki, kültürel ve sosyal çöküntünün neticesinde ortaya çıkan Cemil Meriç’in tabiriyle “çürüyen bir medeniyetin meyvesi” (Meriç, 1998: 173) olan Pikaro anlatıları, “ana kahramanın alt sınıflara mensup biri olması, olayların birinci ağızdan aktarımı, eleştiri unsuru taşıması” (Önalp ve Aydonat 2019: 12) gibi özellikleriyle modern anlamda Yeraltı romanına çok benzer.

Yeraltı edebiyatının bir tür olarak gelişim aşamalarından biri de 20. yüzyılın ikinci yarısında etkili olan devrimci romantik gençlik hareketlerinin etrafında üretilen eserlerdir. Nitekim II. Dünya Savaşı’ndan sonra Amerika ve Avrupa başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde “savaş karşıtlığı” yeni muhalefet söyleminin mottosu haline gelir. Zira yaklaşık yarım asırlık bir süre zarfında geride büyük felaketler, kıyımlar, acılar bırakan iki dünya savaşı, toplumsal, politik, kültürel ve ekonomik yapıyı da köklerinden sarsar. Soğuk Savaş yıllarıyla dünya iki kutuplu hale gelerek kültürel, sosyal, ekonomik, politik ve ideolojik anlamda ikiye bölünür. Özellikle 1960’lı yıllarda ivme kazanan devrimci romantik gençlik hareketleriyle birlikte başta Amerika olmak üzere NATO’ya bağlı pek çok ülkede protestolar yükselir. Bu protestolar arasında Yeraltı edebiyatını derinden etkileyen en önemli gelişmelerden biri “Beat Kuşağı” diye tabir edilen muhalif gençlik hareketlerinin doğuşudur. 50’li yıllarla birlikte Amerika toplumunun içine girdiği kapitalistleşme sürecine ve devleti yönetenlerin dünyayı kendi hegemonyaları altına almalarına yönelik fütursuz politikalarına karşı çıkan Beat Kuşağı, kısa zamanda tüm ülkeyi ve Kıta Avrupa’sı başta olmak üzere dünyayı etkilemeye başlar. Beat Kuşağı, başlarda New York’u merkez alır, daha sonra ise “Batı yakası kardeşliğine katılan bir grup Amerikalı edebiyatçıları bünyesine katar. Beat Kuşağı doğaçlama, tutkulu diyalog, açık cinsellik ve uyuşturucu deneyimleriyle ilgilenerek” ahlak, erdem, gelenek ve aile gibi toplumsal kurumlara olan inancın sarsılmasını hedefler. Kamuoyu tarafından çoğu zaman pejoratif girişimler ve eylemler olarak addedilen bu tavırlar; politika, müzik, moda, sinema, sanat gibi alanlara olduğu gibi edebiyata da yansır. Nitekim marjinal ve muhalif gençlerin kapalı

devre yayınlarında, müziklerinde, yaşam biçimlerinde kendini gösteren tavır, 60'lı yıllarda bu kez Hippi kültürünü doğurur. Hippiler de ilginç ve renkli giyim tarzlarıyla, saç stilleriyle, yaşam felsefeleriyle, çiçek çocuklar olarak nitelenirler. Anarşist felsefeden etkilenen, tüm toplumsal ve ahlaki değerleri reddeden, özgürlükçü, savaş karşıtı, komün hayatını savunan, herhangi bir ideolojik ve dini angajmanı olmayan Hippiler, çağdaş anlamda Yeraltı edebiyatının üretimine uygun bir yaşam kültürü inşa ederler. Zaten Yeraltı edebiyatının modern anlamdaki örneklerinin Beatnikler ve onların açtığı kanaldan gelen Hippiler tarafından verildiğini söylemek yanlış olmaz. Benzer bir durum 1970'lerde bu kez İngiltere'den yükselen Punk kültürü/felsefesi/müziği için de geçerlidir. Yeraltı edebiyatının türsel anlamdaki dönüşümünü etkileyen unsurlardan biri de ekonomik krizin toplumsal yapıda kronik komplikasyonlar ürettiği, gelir dağılımındaki adaletsizliğin sınıflar arasında bir uçuruma dönüştüğü kaotik ve karamsar bir iklimde ortaya çıkan Punk hareketidir. Yeraltı edebiyatının ana kaynaklarından olan Punk, esas itibarıyla "70'li yılların ikinci yarısında İngiltere'de bir müzik akımı etrafında gelişen toplumun tüm değerlerini altüst eden, yıkıcı bir alt kültürdür. Müzikal alt yapısını 70'li yılların ortasında New York'taki bazı müzik gruplarından alırken, tavır ve tarzı ise İngiltere'de şekillenir. Punk'ın nihilist ve yıkıcı tavrı, zamanla gelişip olgunlaşarak, antifaşist, antikapitalist, anti militarist, anti otoriter, cinsiyetçilik ve homofobizm karşıtı, derin çevreci, hayvan haklarını savunan bir ideolojiye dönüşür."¹ Punk hareketi, aynı zamanda Yeraltı edebiyatının ana üretim platformu olan, fanzinleri etkili kullanmasıyla Yeraltı edebiyatının gelişimine katkı sunar. Öyle ki Punkçuların el altından çıkardıkları fanzinler, yasal olarak çıkarılan dergilerden daha fazla ilgi görmeye başlar. Onlardan daha fazla okunur, daha fazla satılır ve en önemlisi de edebiyatın ve sanatın gündemini daha fazla belirler. Böylece insanlık tarihinde belki de ilk kez egemen olanla muhalif olan yer değişir. Periferiden yükselen muhalif kültür ve edebiyat merkezin sesini bastırır.

Yeraltı edebiyatının türsel gelişim bağlamındaki tezlerden biri de bu edebiyatın transgresif kurgu/edebiyat olarak tanımlanmasına dayanır. Bu yaklaşıma göre Yeraltı edebiyatı kapsamında değerlendirilen anlatılar, esasında "Transgresif Kurgu/Edebiyat" olarak nitelenmelidir. Transgresyonel kurgu/edebiyat, toplumsal değerler ve yerleşik düzen içerisinde kendini ötekileşmiş hissedenen, bazen de bu ötekileşmeyi kendi kendine yaratan karakterlerin, bu kenara

¹ Güldallı, www.turkiyedepunkveyeraltikaynaklarininkesintilitarihi.com. 03.09.2015

sıkışmışlıklarını kırmak için illegal ya da marjinal yollara başvurmalarını konu alır. Toplumsal yapının en temel normlarına karşı çıkarken kullandıkları yöntem ve sınırdaki yaşama hali, bu kurgu türünün protagonistlerini genellikle akıl hastası, anti-sosyal, ya da nihilist karakterler olarak ortaya çıkarır. Bu tür; genellikle uyuşturucu, seks, şiddet, ensest, pedofili, suç, vb. gibi toplum tarafından görünürde hiç müsamaha gösterilmeyen, lanetlenen ve iması bile tabu haline getirilmiş ya da tabulaşmaya müsait konular üzerine kuruludur. Bir başka tanıma göre de Transgresif kurgu/edebiyat, “ensest, diğer sapkın cinsel yöntemlerin, sakatlamanın, cinsel organların vücudun çeşitli yerlerine yerleştirilmeye çalışılmasının, kentsel şiddetin, kadınlara karşı şiddetin, uyuşturucu kullanımının, aile içi çürümüş-bozulmuş ilişkilerin yansıtıldığı; ayrıca dayanak noktasını bilginin limit deneyimle ulaşılabilirliği ve bedensel olanın birincil öneme sahip olduğu edebiyat türüdür.” (Soukhanov 1996: 128) Latince kökenli trans (öte, karşı, diğer) ve ingrediens (içinde, bileşeninde, dâhil vb.) sözcüklerinin birleşmesinden oluşan “Transgredi” diğer tarafa/yöne gitme anlamına gelir. Sözcüğün sıfat hali, 16. yüzyıldan itibaren “karşı tarafa geçen, karşı tarafı içeren karşıda olan” manalarında pejoratif bir yaklaşımla kullanılır. Kavram, günümüz İngilizcesinde de “aşmak, ihlal etmek, çiğnemek (emir), günah işlemek, karşı gelmek” gibi anlamlara gelir. Yeraltı edebiyatının kurgusal anlamdaki protest, aykırı ve karşı aksiyonel durumuna denk düşen transgresif kurgu terimi ise türü daha çok müesses nizama karşı sürekli eylemsellik içinde olan bir praksis durumu bağlamında kullanılır. Elbette bu praksis algısı, Marks’ın “Dünya’yı açıklamak değil değiştirmek lazım, anlamında kullandığı durumdan farklı olarak “açıklamak yerine “yıkma, irrite etmek, yapısöküme uğratma” biçiminde düşünülür. Nitekim genel anlamda “aşırılıklar, ihlallerin anlatıldığı eserlerin geneli” transgresif kurgu/edebiyatı oluşturur.

Transgresif kurgu/edebiyat, kanonik edebiyata dâhil edilmeyen; toplumsal paradigmayı sarsıcı eylemleri, tavırları ve söylemleri içeren bir edebiyattır. İlk kez, Michel Foucault tarafından kavramsallaştırılan Transgresif kurgu/edebiyat, 18. yüzyılda görünür hale gelmekle birlikte kökleri çok öncelere uzanmaktadır. Nitekim dini ve mitolojik anlatılarda, özellikle dinlerin ana referansları olan kutsal kitaplarda bugün transgresif dediğimiz kurgunun/edebiyatın neredeyse benzeri bir hikâye etme biçiminin olduğunu söylemek gerekir. Bu bağlamda transgresif edebiyat/kurgu arkaik kökleri olan, kadim bir kurgulama kipidir. Nitekim kutsal kitaplarda dinin çizdiği sınırları aşan, dine karşı gelenlerin anlatıldığı bölümlerde, “cinsel sapmalar, ateist inanışlar, kutsallara karşı işlenen suçlar, toplumsal kurallara isyan,

günah işlemeyi sıradanlaştıran tavırlar, lanetlenen topluluklar gibi” transgresif kurgu/edebiyatın başlıca temalarına rastlamak mümkündür. Teriminin ortaya çıkışına dönersek Michel Foucault, *A Preface to Transgression* (1963) adlı denemesinde George Bataille’ın *Story of the Eye* (Gözün Öyküsü) adlı hikâyesini Transgresif olarak niteler ve böylelikle Transgresif kurgu/edebiyat kavramı sanat, kültür ve akademi dünyasında tartışılmaya başlar. Bataille’ın bu öyküsünde, sürekli bir eylemsellik içerisinde olan karakterlerin hayatının odağında cinsellik, ölüm ve müstehcenlik vardır. Pornografiyi kendi sürrealist deneyleri için bir araç olarak kullanan Bataille, her türlü sapkınlığın, ortalama insanı irrite edici aşkınlığın, hiçbir değer yargısı içermeyen fütursuzluğun betimlemesini yaparken tıpkı kutsal kitaplardaki lanetlenmiş sapkın kavimleri anlatır gibidir. (Bataille 2011: 265-309)

Bir kurgulama kipi olarak Transgresif kurgu/edebiyat, Foucault’dan sonra daha da yaygınlaşır. Özellikle Amerika’da, üzerine değerlendirmeler ve tespitler yapılır. Örneğin *Los Angeles Times*’ın edebiyat eleştirmeni Michael Silverblatt; *Shock Appeal: Who Are These Writers, and Why Do They Want to Hurt Us* (Şok Yakarış: Bu Yazarlar Kimdirler ve Neden Bize Zarar Verirler?) (1993) adlı yazısında Kathy Acker, Roland Barthes, George Bataille, Jean Baudrillard, Dennis Cooper, Joan Didion, Bret Easton Ellis, Michel Foucault, William Gass, Jean Genet gibi isimleri Transgresif kurgu/edebiyat üreten yazarlar arasında sayarken, William S. Burroughs ve Sade’ı ise türün klasikleri olarak gösterir. Michael Silverblatt yine bu yazısında Sade’a özellikle değinerek onun hayatını/eserlerini ele alır. Modern bir Transgresif roman olarak da Bret Easton Ellis’in *American Psycho*/Amerikan Sapığı’nı çözümlenmeye çalışır. Günümüzde Yeraltı edebiyatının yükselişine paralel biçimde Transgresif kurgu/edebiyat da 1990’lı yıllardan itibaren yoğun ilgi görmeye başlar. Sadece roman ve edebiyat alanında değil sinema başta olmak üzere sanatın diğer dallarında da kendini gösterir.

Yeraltı edebiyatı; pikaro, gotik, punk, Beat kuşağı anlatıları ve Transgresif kurgu/edebiyat gibi türlerle ilişkilendirilerek kimi zaman bunları kapsayarak kimi zaman ise bu türlerle sentezlenerek farklı kültürlerden, dönemlerden ve ideolojilerden gelen yazarların kaleminde, bir tür olarak varlığını sürdürür. Günümüzde ise popülerleşir; polisiye, distopik, politik, gotik, ütöpik, erotik, minör, siberpunk, bilimkurgu vb. türlerle sentezlenerek türsel bakımdan daha da zenginleşir. Öyle ki özellikle 1960’lardan sonra filizlenen Yeraltı edebiyatı, 90’lı yıllarla birlikte kültür ve sanat dünyasında popüler/moda bir tür haline gelir. Kapitalizmin küreselleştiği bu dönemde, moda haline gelen, ticari bir değe üretmeye başlayan Yeraltı

edebiyatı, egemenler güçlerin de iştahını kabartır. Neticede büyük yayınevleri türe el atar, kitapevleri bu tür eserlere özel raflar ayırır, edebiyat dergileri dosyalar hazırlayarak Yeraltı edebiyatını araştırmaya koyulur, akademik çevreler genellikle ilgi göstermedikleri mevzuyu gündemine alır. Öte yandan başta muhalif mizah dergileri olmak üzere gazeteler ve diğer süreli yayınlar aracılığıyla daha da görünür hale gelen edebiyatın “kara damarı”, dijital çağın içerisine doğan genç kuşaklar arasında epey bir taraftar bulur. Yeraltı edebiyatının esas üretim mahfili olan fanzinlerin legal hali olan bu mizah dergileri, milenyum dönemindeki muhalif edebiyatın, kültürün ve sanatın da ana odaklarıdır. Bu dergilerde sunulan politika, kültür, sanat, gelenek ve gelecek hakkındaki fikirler, genç kuşakların formasyonunda derin tesirler bırakır. Böylece okur kitlesini genişleten Yeraltı edebiyatı, başka dillere çevrilir, sinemaya ve tiyatroya uyarlanır. Bu durum, paradoksal bir biçimde Yeraltı edebiyatının varoluş gerçeklerini aşındırır. Yeraltı edebiyatını adeta başkalaşıma uğratarak yeryüzüne çıkarır ya da “yerüstünü yeraltılaştırır”.

Yeraltı edebiyatı, hâlihazırda tarihî kökleri ile güncel durumu arasında yaşadığı paradoksal dönüşüm arasındaki sarkaçta tartışılmaktadır. Bu nedenle üzerinde konsensüs sağlanan, özellikleri, sınırları ve metodolojisi net bir biçimde saptanan bir tür değildir. Konuyla ilgili araştırma yapan edebiyatçılar kimi zaman Yeraltı edebiyatını bir süreç olarak değerlendirir. Bu anlayışa göre eninde sonunda hemen her edebî eser, “yeryüzüne çıkacaktır.” Nihayetinde tarihî süreç içerisinde bir eser, “yeraltında kalmayı” gerek içerik gerek biçim olarak ne kadar sürdürebilirse o kadar “yeraltıdır.” Süreci öne çıkaran bu anlayışın aksine daha radikal bir bakış ise “yerüstüne çıkan”, sisteme eklenilen, bandrolle çoğaltılarak ekonomik bir değer kazanan edebiyatın asla yeraltı olamayacağını savunur. (Demir, Kuş 2016: 1238) Bu anlayış için Yeraltı edebiyatının alametifarikası; fanzinler gibi teksirle çoğaltılması, belirli bir çevrenin kendi bireysel ilişkileri ile ulaşabilmesi, ticari bir mala dönüşmemesi, herhangi bir sansür ve denetim kurulundan geçmemesi, belirli bir içeriğe ve biçim özelliklerine sahip olmasıdır. Yine “yazarın yaşamının da yeraltı olması” bir başka kriterdir. Fakat bugün araştırmacıların ve edebiyatçıların tartıştığı Yeraltı edebiyatı örnekleri ise genellikle önemli yayınevleri tarafından basılan, popüler, belirli anlamda ekonomik getirisi olan eserlerdir. Burada eserin içerik ve biçim özellikleri esas alınmaktadır. Şiddet, cinsellik, politika, din, ahlak, toplumsal değer yargıları, iktidar, kapitalizm vb. konularda anarşizme yaklaşan köktenci bir eleştiri içeriğe egemen olurken argoya, küfre, kıskırtıcı imgelere, oksimoron tamlamalara dayanan, kural bozucu,

devrik ve deneysel bir dil kullanımı da biçemi belirler. Yeraltı edebiyatının kriterleri saptanırken öne çıkan bir diğer nokta da Yeraltı edebiyatına uygun bir atmosferin varlığıdır. Örneğin konuyla ilgili kapsamlı bir araştırma yapan Ernst; bir eserin yeraltı sayılabilmesinin kriterlerini; beş madde altında tasnif eder. Birincisi sosyolojik olarak yeraltı kültürünü yaşatan bir topluluğun varlığı, ikincisi kanon edebiyat etrafındaki yayıncılık dünyasının bazı eserleri ya da yazarları ötelemesi, üçüncüsü Yeraltı edebiyatı üreten edebiyatçıların anlattıklarını deneyimlemeleri yani samimi bir underground yaşam sürmeleri, dördüncüsü eserin biçim olarak müstehcen ve kirli bir dil içermesi ve beşincisi de içerik bakımından kanon edebiyattan koparak ötekilerin, tutunamayanların, marjinallerin yaşamına odaklanması ve müesses nizama karşı mesafeli bir tavır almasıdır. (Ernst 2013: 422) Yeraltı edebiyatı üzerine önemli çalışmalar yapan eleştirmen A. Ömer Türkeş de Yeraltı edebiyatının muhalif tavrına vurgu yaparak “edebiyatın bu biçim türünün özelliği, bütün her şeyi, herkesi, kutsal ve dokunulmaz olanı, gerekirse edebiyatın kendisini bile reddedebilmesidir. Yeraltı edebiyatı, var olana, kurulu düzene, normlara, normal olarak tanımlanmış olana başkaldırır” (Türkeş 2013: 37) der. Yeraltı edebiyatına daha çok yazdığı tiyatro oyunları ile dâhil edilen Özen Yula’ya göre de Yeraltı edebiyatının ölçütleri; sisteme başkaldırmak, legal olanın ötesine geçmek, irkiltici olanı benimsemek, deneysel olanı öne çıkarmak, doğaçlama, eşzamanlılık ve kolaj gibi tekniklerden istifade etmek, çeşitliliği vurgulamak yabancılaşmayı temel almak, egemen kültüre karşı çıkmak, pikaresk öğeler içermek ve alt kültüre öncelik tanımadır. (Yula 1995: 68) Öte yandan Altay Öktem bir eserin Yeraltı edebiyatına dâhil edilebilmesi için metnin kendisini işaret eder. Yazarın sıra dışı hayatını, eserin illegal yayımlanma biçimini, ülkedeki marjinal sosyolojilerinin varlığını bir kenara bırakarak eserin içerik ve biçim özelliklerine yoğunlaşır. Konuyu edebiyatın içerisinde kalarak tartışmayı önerir. (Öktem 2005: 7) Hikmet Temel Akarsu ise Öktem’in aksine eserden çok yazarın muhalif tarzını önemser. Ona göre ancak “hücrenin duvarına kaniyle yazı yazanlar, avangard bir ideal ya da duruş adına eser, yazı yayımlayanlar, ölümü göze alıp aykırılıktan ödün vermeyenler, fanzin, e-fanzin yayınlayıp düzene kafa tutanlar” (Akarsu 2005: 17) Yeraltı edebiyatının gerçek üreticileridir. Son tahlilde bu tartışmalar epey daha sürecek gibi görünmektedir. Çünkü “Yeraltı edebiyatının tanımlanmaya karşı bir refleks gösterdiği” (Şahiner, 2007: 38), bu türde eser veren edebiyatçıların da çok fazla tanınmak, popülerleşmek ya da medyatikleşmek gibi kaygıları olmadığı için Yeraltı edebiyatının bir tanımını yapabilmek hayli zordur. Yine de tüm bu tartışmaların insicamından hareketle bir eserin Yeraltı edebiyatına

dâhil edilebilmesi için beş ana kriterin öne çıktığını söyleyebiliriz. Bunlardan ilki eserin kendi içerik ve biçim özelliklerinin marjinal bir karakter taşımasıdır. İkinci kriter eserin yazarının bizatihi underground bir yaşamı deneyimlemesidir. Üçüncü kriter ise eserin yayımlanma biçiminin yasal olmayan yöntemlerle gerçekleşmesi ve bu bağlamda eserin herhangi bir bandrol ya da sansür sürecinden geçmemesidir. Dördüncü kriter, bir ülkede, Yeraltı edebiyatının oluşabileceği toplumsal atmosferin varlığıdır. Yani o ülkede marjinal bir yaşam süren insanların çoğunlukta olduğu mekanların, mahallelerin, semtlerin bulunmasıdır. Beşincisi ise sadece Yeraltı edebiyatı ürünlerini yayımlayan, fanzinlerin ya da kanon dışı yayınevlerinin karşı bir kültür ve edebiyat hareketini üretecek kapasiteye ve güce sahip olmalarıdır.

Sonuç

Yeraltı edebiyatının bir tavır olarak ortaya çıkışı, sistemin temel değerlerine saldırmak, onunla sert bir mücadeleye girmektir. Bu mücadelede esas olan mücadelenin kendisidir. Kazanmak, yeni bir değer önermek yerine yıkmak, tahrip etmek bu anlayışın esasını oluşturur. Bu anlamda sahicilik ön plandadır, cinsellik ve şiddet öğeleri soyutlanmaz. Argo, küfür ve jargon sansürsüzce kullanılır ve en sıra dışı olaylar bile yaşamın sert gerçekliği biçiminde anlatılır. Kişilerin bilinçaltı gizlenmez, transparan bir ruh haline sahip oldukları için idden gelen tüm arzuları, şehvet, cinsellik, erotizm, şiddet gibi eğilimleri açıkça sergilenir. Öğreticilik kaygısı taşımayan Yeraltı edebiyatının bir tür olarak gelişiminde ise iki temel anlayışın etkili olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki bireyin ilkel kimliğinden getirdiği dürtüleri baskılamaması neticesinde ortaya çıkan biyolojik/psikolojik arzuların egemen olduğu anlatılardır. Örneğin Transgresif kurgu/edebiyatı büyük oranda, Beat Kuşağı anlatıları ve günümüzün birçok popüler Yeraltı edebiyatı ürünleri kısmen bu bağlamda değerlendirilebilir. İkinci bir eğilim ise yüzünü bireyin biyolojik ve psikolojik dürtülerinden çok, sistem eleştirisine çeviren anarşist, nihilist ve toplumcu bir damardan beslenen felsefi ve politik boyutu daha belirgin olan Yeraltı edebiyatı eserleridir. Pikarolar, distopyalar, kapitalizm karşıtı anlatılar bu tür içerisinde tasnif edilebilir. Aralarında çok keskin çizgiler bulunmamakla birlikte Yeraltı edebiyatı konusunda sürdürülen tartışmaların bu bireyci/toplumcu yaklaşımlar üzerinden sürdürüldüğü söylenebilir. Son tahlilde Yeraltı edebiyatı ister bireyin arzularına ket vurmaktan yaşamasına ister sistem karşısındaki iflah olmaz muhalif tavrını sürdürmesine isterse her iki eğilimi birleştirmesine dayalı anlatılar biçiminde üretilsin, varlığını bir tür olarak sürdürmeye devam edecek gibi görünmektedir. İçinde yaşadığımız küresel çağın ürettiği

devasa sorunlar; savaşlar, ekolojik tahribat, salgın hastalıklar, küresel ısınma, gelir dağılımındaki adaletsizlikler neticesinde ülkeler, toplumlar ve dolayısıyla bireyler arasında gittikçe açılan tarihsel süreç farkları Yeraltı edebiyatı için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Öte yandan bireyin tüm tarihi, kültürel, sosyal ve ekonomik durumlar arasındaki farkların bilincinde ve bizatihi içinde yaşıyor olması Yeraltı edebiyatının neden ilgi gören, paradoksal bir biçimde popülerliği artan bir tür olduğunu kanıtlar niteliktedir. Nitekim arzunun ve tüketiminin kışkırtıldığı, varoluşun esas meselesi haline geldiği bir ortamda, arzularını gidermek, istediğince tüketime katılabilmek şansını bulamayan büyük kalabalıkların öfkesi, Lyotard'ın ifadesiyle “büyük anlatılara” olan inancın sarsıldığı da göz önünde bulundurulursa, Yeraltı edebiyatına doğru akmaktadır. Sonuçta Yeraltı edebiyatı; postmodern, küresel, e-edebiyat, polisiye, distopya, politik, psikolojik, siberpunk ve erotik edebiyat gibi türlerle/egilimlerle ilişkilenerken türsel anlamda da çeşitlenecektir. Belki de önümüzdeki süreçte sadece edebiyatta değil; yaşamın ve sanatın hemen her alanında yeraltı söylemi veya tavrı daha da belirginleşecektir.

Kaynakça

- Akarsu, H.T. (2005). Dosya: Türkiye’de Yeraltı Edebiyatı Var Mı?, *Varlık*, 1169, 17-18.
- Bataille, G. (2011). *Annem*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bolat, T. (2013). *Türk Edebiyatında Yeraltı Romanı Üzerinde Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Onsekiz Mart Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Demir, F., Kuş, Y. (2016). Türkiye’de Yeraltı Edebiyatı Tartışmaları: Kavram, Ölçüt, Tarihçe. *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11/20, 119-140.
- Demir, F. (2018). Türkiye’de Yeraltı Romanının Avangart Eseri: Mehmet Rauf’tan Bir Zambağın Hikâyesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 67, 109-121.
- Easthope, A. (2019). *Edebiyatın Dönüşümü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ernst, T. (2013). *Literatur und Subversion. Politisches Schreiben in der Gegenwart*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Güldallı, T. (03.09.2015). “Türkiye’de Punk Olmak,”. www.turkiyedepunktarihi.com. Erişim: 10.09.2020.
- Kahraman, H.B. (2005). Dosya: Türkiye’de Yeraltı Edebiyatı Var Mı?, *Varlık*, 1169, 8-13.

- Kıran, Z., Eziler Kıran, A. (2010). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Meriç, C. (1998). *Kırk Ambar Rümuz-ül Edeb*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moretti, F. (2018). *Mucizevi Göstergeler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Önalp, E., Aydonat, A. (2019). *Tormesli Lazarillo*. İstanbul: Can Yayınları.
- Öktem, A. (2005). Dosya: Türkiye’de Yeraltı Edebiyatı Var Mı?. *Varlık*, 1169, 3-7.
- Öktem, A. (2013). Dünyada ve Türkiye’de Yeraltı Edebiyatı ve Türün Temel Özellikleri. *Kum*, 71, 4-7.
- Özata Dirlikyapan, Jale. (Ed.) (2018). *Edebiyatta, Sinemada, Televizyonda Tür Kuramı Temel Metinler*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Soukhanov, A.H. (1996). Word Watch. *The Atlantic Monthly*. 278/6, 128.<http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1996/12/word-watch/376751>. Erişim: 08.11.2020
- Şahiner, S. (2007). Yeraltı Edebiyatı. *Karakalem*. 1, 38-44.
- Türkeş, A.Ö. (2013). A. Ömer Türkeş ve Serap Telöz söyleşti, (Söyleşi: Serap Telöz). *Kum*, 71, 32-48.
- Yula, Ö. (1995). Underground’u Tanımlama Denemesi (Sözcük’ten Yazın’a). *Birikim*, 74, 66-70.